

บทที่ ๒

แนวคิดเรื่องสงครามในศาสนาและการทำสงครามที่เป็นธรรม

เนื้อหาในบทที่ ๒ เป็นการนำเสนอแนวคิดในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสภาวะสงคราม และแนวคิดทางศาสนา รวมถึงแนวคิดในการทำสงครามที่เป็นธรรม อันมีพื้นฐานมาจากศาสนา คริสต์ โดยจำแนกออกเป็น ๔ ส่วนย่อย ได้แก่

ส่วนที่ ๑ สงครามในฐานะที่เป็นเครื่องมือแห่งรัฐ เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง “การทำสงคราม” กับการเป็นเครื่องมือในการป้องกันหรือรุกรานของรัฐ

ส่วนที่ ๒ ว่าด้วยแนวคิดการทำสงครามในศาสนา โดยได้นำเสนอแนวคิดในสองศาสนา อันเป็นตัวแทนของศาสนาประเภทเทวนิยม และอเทวนิยม ได้แก่ ศาสนาคริสต์ และพุทธศาสนา

ส่วนที่ ๓ ว่าด้วยพัฒนาการทางความคิดเรื่องการทำสงครามที่เป็นธรรม เพื่อให้เห็นต้นกำเนิด และวิวัฒนาการทางความคิดของทฤษฎีสงครามที่เป็นธรรม

ส่วนที่ ๔ ว่าด้วยทฤษฎีการทำสงครามที่เป็นธรรม เพื่อให้เห็นหลักเกณฑ์ของการทำสงครามที่เป็นธรรม

๒.๑ สงครามในฐานะเครื่องมือแห่งรัฐ

สงครามกับรัฐเป็นสองสิ่งที่ไม่สามารถแยกจากกันได้ เปรียบเสมือนหัวกับก้อยที่อยู่ในเหรียญเดียวกัน ตั้งแต่ยุคกรีกโบราณก็มีการบูชาเทพเจ้าแห่งสงคราม ซึ่งได้แก่ แอรีส (Ares) เทพเจ้าแห่งสงคราม และอาธีน่า (Athena) เทวีแห่งสติปัญญาและการศึก แต่ชนชาติกรีกเป็นชนชาติแห่งปราชญ์ ไม่ชอบการใช้กำลัง การทำสงครามแบบแอรีสจึงถือว่าป่าเถื่อน ซึ่งในมหากาพย์อิลเลียด กวีโฮเมอร์ ถึงกับประณามว่า “ยินดีในการประหารชีวิตประหาร มีมลทินด้วยเลือด เทพอุบาทว์สำหรับมนุษย์ทั้งปวง” ชาวกรีกนิยมการทำสงครามด้วยกลยุทธมากกว่า อาธีน่าจึงได้รับยกย่องให้เป็นเทพอุปถัมภ์ และเป็นสัญลักษณ์ของกรุงเอเธนส์ (Athens) อันเป็นเมืองหลวงของประเทศกรีซแต่หลังจากการล่มสลายของอาณาจักรกรีก อาณาจักรโรมันขึ้นมาใช้อำนาจแทน ชาวโรมันมีนิสัยที่ชอบการทำสงครามอยู่แล้ว ก็ได้ยกย่องแอรีส ซึ่งชาวโรมันเรียก มาร์ส (Mars)

โดยอุปลักษณ์ให้เป็นเทพบิดรของรอมูลผู้สร้างกรุงโรม^๑ จึงเห็นได้ว่า สงครามมีความเกี่ยวข้องกับรัฐและมนุษย์มาอย่างเนิ่นนาน ทุกยุคทุกสมัยก็ว่าได้

มนุษย์โดยธรรมชาติแล้วเป็นสัตว์การเมืองที่ไม่ได้อยู่เพียงลำพัง แต่อยู่กันเป็นสังคม และไม่ใช่สังคมในระดับครอบครัวเท่านั้น หากแต่เป็นองค์กรขนาดใหญ่อย่างชุมชนและรัฐ ดังนั้น สิทธิและหน้าที่ของรัฐก็คือสิทธิและหน้าที่ของมนุษย์ที่ประกอบกันเป็นรัฐนั่นเอง มนุษย์มีสิทธิและหน้าที่โดยชอบธรรมที่จะป้องกันตนเองทั้งชีวิตและทรัพย์สิน ตลอดจนระบบคุณค่าทั้งหลายที่พวกเราช่วยกันสร้างขึ้นมา^๒ ดังนั้น เหตุผลของรัฐในการอ้างสิทธิป้องกันตนเองก็เนื่องมาจากเหตุผลของปัจเจกบุคคลที่มีสิทธิและหน้าที่ในการป้องกันตนเอง ดังทฤษฎีของ จอห์น รอลส์ (John Rawls) ที่ได้กล่าวไว้ว่า

“หลักการพื้นฐานของกฎของประเทศ (the law of nations) ก็คือ หลักแห่งความเสมอภาค (principle of equality) ประชาชนแต่ละคนที่ประกอบกันขึ้นมาเป็นรัฐมีสิทธิเสมอภาคขั้นมูลฐานหลักการนี้เปรียบได้กับสิทธิเสมอภาคของประชาชนตามระบบรัฐธรรมนูญ ผลประการหนึ่งของความเสมอภาคของประเทศก็คือ หลักการกำหนดตนเอง (self-determination) เป็นสิทธิของประชาชนที่จะกำหนดการดำเนินนโยบายประเทศของตน โดยปราศจากการแทรกแซงของอำนาจต่างชาติ ผลอีกประการหนึ่งก็คือ สิทธิป้องกันตนเองต่อต้านการรุกราน รวมถึงสิทธิในการสร้างพันธมิตรเพื่อปกป้องคุ้มครองสิทธิดังกล่าว”^๓

หลักแห่งความเสมอภาคของปัจเจกบุคคลก็คือ หลักแห่งสิทธิมนุษยชนในเสรีภาพและการดำเนินชีวิตที่จะไม่ถูกแทรกแซงหรือถูกละเมิดโดยบุคคลอื่น รัฐมีหน้าที่โดยตรงที่จะต้องส่งเสริมและปกป้องคุ้มครองสิทธิของปัจเจกบุคคลดังกล่าว หากพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐ หลักแห่งสิทธิในบูรณภาพแห่งดินแดนและอธิปไตยทางการเมืองที่จะไม่ถูกละเมิดหรือถูกแทรกแซงโดยรัฐอื่น สิทธิในการป้องกันตนเองของรัฐดังกล่าวยังรวมถึงสิทธิที่จะให้การสนับสนุนช่วยเหลือประเทศพันธมิตรอื่นๆ ในฐานะที่เป็นการป้องกันร่วมกัน

^๑ สายสุวรรณ, เทวดาฝรั่ง กรีก-โรมัน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๕๓), หน้า ๗๘-๗๙.

^๒ ดำรง วิเชียรสิงห์, “ปัญหาทางจริยธรรมที่เกี่ยวกับการทำสงคราม”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะอักษรศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๒๒-๒๔.

^๓ John Rawls, *Theory of Justice*, (Cambridge: Harvard University Press, 1971), pp. 75-

ทั้งนี้ หากพิจารณาในยามปกตินโยบายต่างประเทศของบรรดาประเทศพันธมิตรมักให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นด้านการเงิน บุคลากร หรืออื่นๆ เพื่อให้ประเทศที่ได้รับการช่วยเหลือสามารถยกระดับความสมบูรณ์พูนสุขตลอดจนความมั่นคงแห่งเสรีภาพของพลเมืองในประเทศนั้นๆ ในทำนองเดียวกันหากประเทศพันธมิตรถูกคุกคามหรือใช้กำลังเข้ารุกรานจากประเทศที่แข็งแกร่งกว่า และประเทศนั้นไม่อาจป้องกันตนเองไว้ได้จากการรุกรานดังกล่าว บรรดาประเทศที่เป็นพันธมิตรอื่นๆ ยังคงมีพันธะที่จะให้การช่วยเหลือ และมีสิทธิที่จะใช้กำลังเข้าแทรกแซงเพื่อป้องกันประเทศที่เป็นพันธมิตรของตนได้ด้วย จากหลักการนี้เอง สามารถแบ่งประเภทของสงครามได้เป็น สงครามรุกราน และสงครามป้องกัน การแบ่งประเภทของสงครามสามารถแบ่งได้หลายแบบตามปัจจัยที่แตกต่างกัน ซึ่งในที่นี้จะขอแบ่งตามรูปแบบของการทำสงคราม ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ สงครามรุกราน และสงครามป้องกัน

นิยามความหมายตามกฎหมายระหว่างประเทศและองค์การสหประชาชาติ ได้แสดงทฤษฎีไว้ว่า การทำสงครามรุกรานคือ การใช้กองทัพโดยรัฐละเมิดอธิปไตย (sovereignty) บูรณภาพแห่งดินแดน (territorial integrity) หรือเอกราชทางการเมือง (political independence) ของอีกรัฐหนึ่ง ดังนั้น สงครามรุกรานก็คือ สงครามที่ไม่เป็นธรรม ส่วนสงครามป้องกันหรือต่อต้านผู้ก่อการร้ายก็คือ สงครามที่เป็นธรรม^๔

หากพิจารณาในทางปฏิบัติ จะถือว่าเป็นการผิดเสมอสำหรับรัฐบาลผู้เริ่มสงคราม และถูกต้องเสมอสำหรับรัฐบาลที่เผชิญหน้ากับการรุกรานจากภายนอกด้วยกำลัง ดังนั้น การที่ประเทศใดประเทศหนึ่งประกาศสงครามหรือทำการโจมตีก่อน ถือได้ว่าเป็นฝ่ายทำสงครามรุกราน ในขณะที่ประเทศที่ถูกโจมตีก่อนได้ทำการต่อสู้ขัดขวาง ก็ถือได้ว่าเป็นฝ่ายกระทำสงครามป้องกัน

อย่างไรก็ตาม การอาศัยหลักเกณฑ์ที่ว่าฝ่ายใดเริ่มโจมตีก่อนถือเป็นผู้ก่อสงครามรุกราน และอีกฝ่ายก็เป็นผู้ทำสงครามป้องกัน หลักเกณฑ์นี้ อาจไม่แน่นอนตายตัว เพราะในสถานการณ์ของการต่อสู้กันนั้น ทำไมการเป็นฝ่ายเริ่มโจมตีก่อนจึงเป็นฝ่ายผิด ปัญหาที่ควรคำนึงถึงก็คือ ฝ่ายใดที่อยู่ในฐานะที่สามารถจะกระทำเช่นนั้นได้อย่างถูกต้อง นั่นก็หมายความว่าประเทศที่ทำการโจมตีก่อนอาจได้รับการพิจารณาว่าเป็นฝ่ายที่กระทำสงครามป้องกันได้ ทั้งนี้ก็เพราะทั้งปัจเจกบุคคลและรัฐสามารถป้องกันตนเองได้อย่างชอบธรรม เพื่อต่อต้านความรุนแรงที่จวนจะเกิดอยู่แล้ว แต่ยังไม่ได้เกิดขึ้นจริงๆ ฝ่ายหนึ่งสามารถใช้ปืนยิงก่อนถ้าทราบว่าจะถูกโจมตี คงไม่มีใครยอมให้ผู้อื่นใช้อาวุธปืนยิงตนก่อน แล้วจึงค่อยใช้อาวุธปืนยิงโต้ตอบเพื่อจะได้เชื่อว่าเป็นฝ่ายกระทำการป้องกัน ซึ่งในสถานการณ์เช่นนั้น การป้องกันอาจไม่มีโอกาสเลยก็เป็นได้ กรณีของ

^๔ ดำรง วิเชียรสิงห์, ปัญหาทางจริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำสงคราม, หน้า ๒๑-๒๒.

สงครามก็เช่นกัน ในภาวะวิกฤตประเทศใดประเทศหนึ่งไม่อาจรอจนกว่าจะถูกรุกรานหรือโจมตีจากฝ่ายศัตรูก่อนได้ ทั้งที่รู้อย่างแน่ชัดว่า ฝ่ายศัตรูกำลังจะรุกรานฝ่ายตนและหากรอจนถึงเวลานั้นอาจสายเกินกว่าที่จะป้องกันได้

ดังนั้น การเป็นฝ่ายเริ่มโจมตีศัตรูก่อน ในกรณีนี้ไม่อาจถือว่าเป็นการทำสงครามรุกราน แต่อาจถือได้ว่าเป็นการทำสงครามป้องกัน อาจเรียกได้ว่าเป็นการ “ป้องกันไว้ก่อน ” โดยเปลี่ยนจากการตั้งรับ เป็นการรุกเพื่อป้องกันการสูญเสียที่คาดว่าจะเกิดขึ้น แต่ทั้งนี้จะต้องแสดงให้เห็นถึงความจำเป็นของการป้องกันโดยการโจมตีฝ่ายศัตรูก่อน เช่น ในสถานการณ์ที่คับขันหรือเกิดขึ้นแทบทันทีทันใด ไม่อาจร้งรอต่อไปได้อีก หมดหนทางเลือกอื่นหรือไม่มีเวลาสำหรับการใคร่ครวญพิจารณา เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะสามารถแยกความแตกต่างระหว่างการทำสงครามรุกรานในฐานะที่เป็นสงครามที่ไม่เป็นธรรมกับการทำสงครามป้องกันในฐานะที่เป็นสงครามที่เป็นธรรมได้ในระดับหนึ่ง แต่ปัญหาที่จะพิจารณาต่อไปก็คือ รัฐมีเหตุผลอะไรที่ใช้อ้างสนับสนุนเพื่อการทำสงครามป้องกัน เป็นต้น

๒.๒ แนวคิดการทำสงครามในศาสนา

เมื่อกล่าวถึง “สงคราม (War)” กับ “ศาสนา (Religion)” สองคำนี้ดูเหมือนจะอยู่กันคนละขั้วความคิด สงครามเกี่ยวข้องกับอำนาจและการแย่งชิงโดยใช้กำลังและเล่ห์กลต่างๆ ส่วนศาสนาเป็นศาสตร์ที่มุ่งให้คนหลุดพ้นจากกิเลส เน้นการไม่เบียดเบียนกัน แม้แนวคิดและการปฏิบัติของแต่ละศาสนาจะแตกต่างกัน แต่ทั้งหมดก็มุ่งสู่การเป็นคนดี อย่างไรก็ตาม คงปฏิเสธไม่ได้ว่าทั้งสองขั้วความคิดนี้มีอยู่คู่กันมาตั้งแต่โบราณกาล แม้จะแตกต่างกันแต่ก็หลีกเลี่ยงที่จะสัมพันธ์กันไม่ได้ ในตอนนี้ ผู้วิจัยขอเสนอแนวคิดของศาสนาคริสต์และพุทธที่มีต่อการทำสงคราม ดังนี้

๒.๒.๑ แนวคิดการทำสงครามในศาสนาคริสต์ พระเยซูทรงสอนให้เราอย่าต่อสู้คนชั่ว “ผู้ใดตีบแก้มขวาของเรา ก็จงหันแก้มซ้ายให้เขาด้วย...” ^๕ ถ้าเป็นเช่นนั้นแล้วคริสต์ศาสนิกชนควรป้องกันตนเองหรือไม่ พระองค์ทรงสอนอีกว่าอย่าทำชั่วตอบแทนชั่วเลย และจงชนะความชั่วด้วยความดี^๖ แล้วถ้ามีผู้ใช้ความรุนแรงรังแกเราอย่างอยู่ยงดิริธรรมและไม่มีทีท่าว่าจะหยุดละ เราสามารถใช้ความรุนแรงตอบโต้หรือไม่ ? หรือเราต้องหนีเขาไปเรื่อยๆ ? หรือเราต้องยอมปล่อยให้เขาเอา

^๕ มัทธิว. ๕/๓๙-๔๒.

^๖ โรม. ๑๒/๑๗,๒๑.

เปรียบอีกแล้ว? คริสต์ศาสนิกชนไม่มีสิทธิ์ป้องกันตนเองเลยหรือ? คำตอบสำหรับเรื่องนี้คือ เราสามารถป้องกันตัวเองได้ พระคัมภีร์สนับสนุนให้เราป้องกันตัวเองด้วยเหตุผลหลายประการ

๑. ตัวอย่างของพระเยซูและท่านเปาโลแสดงถึงการป้องกันตัว เช่น พระเยซูเองก็ทรงตอบโต้ข้อกล่าวหาที่ไม่เป็นธรรมของพวกปาริสี^๗ ทรงหนุนใจสาวกว่าพระวิญญาณบริสุทธิ์จะช่วยพวกเขาในการกล่าวแก้ข้อกล่าวหา แสดงว่าพระองค์ทรงยอมรับการสู้คดีเพื่อป้องกันตัวเองจากความไม่เป็นธรรม^๘ พระองค์ตรัสคำอุปมาว่าถ้าคนรู้ว่าขโมยจะมาเวลาไหน เขาก็จะเฝ้าระวังมิให้ขโมยตัดฝ่าเรือนของเขาได้ แสดงว่าพระองค์ทรงยอมรับการป้องกันตนเองจากผู้ที่ไม่ชอบธรรม^๙ ท่านเปาโลยอมรับการเป็นประชากรของโรม และยอมรับการปกป้องของกองทัพโรม เมื่อตัวท่านถูกข่มเหงจากพวกยิว^{๑๐}

๒. เราต้องป้องกันตัวเพราะตัวเราเองเป็นทรัพย์สินของพระเจ้า^{๑๑} เราไม่มีสิทธิในตัวเองอย่างสมบูรณ์อีกต่อไปแล้ว เราถึงไม่มีสิทธิปล่อยให้คนอื่นมาทำร้ายตัวเรา ซึ่งเป็นของพระเจ้า และเราจำเป็นต้องปกป้องตัวเองเพื่อเป็นการรักษาทรัพย์สินของพระเจ้า เช่น เราไม่ควรปล่อยให้คนอื่นโกงเงินเรา เพราะเงินของเราเป็นของพระเจ้าซึ่งสามารถนำไปใช้ประโยชน์อื่นๆ ตามพระประสงค์ของพระองค์ได้อีกมาก

๓. การไม่ป้องกันตัวเป็นการส่งเสริมความชั่วในสังคม แม้การไม่ต่อสู้คนชั่วและไม่ตอบโต้การทำร้ายด้วยการทำร้ายจะถือเป็นความดีก็จริง แต่การช่วยกำจัดความชั่ว รักษาความยุติธรรม ก็ถือเป็นความดีที่สูงกว่า หากเราไม่ปกป้องตัวเองจากคนที่ทำชั่ว ก็เท่ากับเราส่งเสริมให้สังคมมีความชั่ว ความอยุติธรรมเพิ่มขึ้น เช่น เราไม่ควรปล่อยให้คนอื่นโกงเงินเรา เพราะจะเป็นการส่งเสริมให้สังคมมีการไม่ซื่อสัตย์และการทำผิดกฎหมาย

๔. หากเราไม่ป้องกันตัวจากคนที่ทำชั่วเท่ากับเราส่งเสริมให้ผู้นั้นทำชั่วมากขึ้น ซึ่งก็จะเป็นผลร้ายต่อตัวเขาเอง พระเจ้าสอนให้เรารักเขา และช่วยทำให้ผู้อื่นกลับใจจากความผิดบาป^{๑๒} เช่น เราไม่ควรปล่อยให้คนอื่นโกงเงินเรา เพราะมันจะทำให้เขาไม่รู้จักรับผิดชอบตัวเอง และในที่สุดเขาก็จะต้องถูกจับหรือถูกคนอื่นทำร้าย

^๗ ลูกา. ๖/๑-๑๑.

^๘ ลูกา. ๑๒/๑๑-๑๒.

^๙ มัทธิว. ๒๔/๒๓; ลูกา. ๑๒/๓๙.

^{๑๐} กิจการ. ๒๒/๒๕-๒๙; ๒๓-๒๓.

^{๑๑} โรม. ๑๒/๑๑

^{๑๒} กาลาเทีย. ๖/๑; ยอห์น. ๕/๒๐.

๕. เราต้องป้องกันตัวเพราะเรายังมีหน้าที่สำคัญที่ต้องทำ พระเจ้าทรงมอบหมายหน้าที่รับผิดชอบแก่เราหลายประการ หากเราปล่อยให้คนอื่นทำร้ายเราโดยไม่ป้องกันตนเอง ก็จะทำให้เราไม่สามารถทำหน้าที่ที่พระเจ้าทรงมอบหมายแก่เรา หรือทำได้แต่ไม่ดีเท่าที่ควร เช่น เราไม่ควรปล่อยให้คนอื่นโกงเงินเรา เพราะเงินที่เราต้องเสียไปอย่างไม่สมควรนั้น เราสามารถนำไปช่วยเหลือผู้อื่นที่จำเป็นจริงๆ ได้

๖. เราต้องป้องกันตัวเพราะตัวเราเองไม่ใช่เจ้าของตัวเองเพียงคนเดียว เราเป็นเนื้อเดียวกันกับคู่สมรส^{๑๓} คู่สมรสหรือครอบครัวของเราเป็นผู้ร่วมรับผิดชอบและผลร้ายจากตัวเราด้วยการปล่อยให้คนอื่นทำร้ายโดยไม่ป้องกันตนเองเท่ากับเราปล่อยให้คนอื่นทำร้ายครอบครัวของเรา เช่น เราไม่ควรปล่อยให้คนอื่นโกงเงินเรา เพราะเงินของเรานั้นไม่ได้เป็นของเราคนเดียว แต่เป็นของภรรยาและลูกของเราด้วย เราจึงไม่มีสิทธิ์สมบูรณ์ที่จะยอมให้คนอื่นโกงเงินเราง่ายๆ ต้องให้ภรรยาและลูกเรายินยอมด้วย

ถ้าเช่นนั้นเราควรจะตัดสินใจอย่างไรว่าเมื่อไหร่ที่ควรป้องกันตัวเอง และเมื่อไหร่ที่ไม่ควรป้องกันตัวเอง? กรณีที่เราไม่ควรป้องกันตัวเองคือ

(๑) กรณีที่เรารู้ชัดว่าความอยุติธรรมนั้นเป็นพระประสงค์ของพระเจ้าที่ให้เกิดขึ้นกับเรา เพื่อวัตถุประสงค์ที่เจาะจงบางอย่าง ดังเช่นที่พระเยซูทรงไม่ป้องกันตนเองเพราะพระองค์ตั้งใจจะเสียชีวิตเพื่อไถ่บาปให้กับมนุษย์

(๒) กรณีที่การป้องกันตัวของเราจะก่อให้เกิดความชั่วหรือความเสียหายมากกว่าการไม่ป้องกันตัวเอง เช่น ทหารต้องยอมผู้ตายไม่หนีเอาตัวรอด เพราะถ้าเอาตัวรอด ประชาชนอีกมากที่อยู่ข้างหลังก็ต้องตาย ขณะที่พ่อยอมให้โจรปล้นโดยไม่ต่อสู้เพราะกลัวมันทำร้ายลูก กรณีนี้รวมไปถึงกรณีที่การป้องกันตัวนั้นจะทำให้เกิดผลเสียต่อตัวผู้ละเมิดสิทธิ์เองมากกว่าการที่เราไม่ป้องกันตัว เช่น มีคนขับรถเฉี่ยวรถเรา และเรามีสิทธิ์เรียกร้องค่าเสียหายจำนวนมากได้ แต่เราพบว่าเขายากจนมาก หากเราให้เขาจ่ายค่าเสียหาย เขาและครอบครัวจะต้องหมดตัวและมีหนี้สินก้อนโต เราจึงยอมแบกรับความเสียหายไว้เองด้วยความเจ็บปวด

(๓) กรณีที่เรามีสิทธิ์สมบูรณ์ที่จะยอมให้ตัวเองถูกทำร้ายโดยไม่มีใครมีสิทธิ์ร่วมตัดสินใจด้วย

(๔) กรณีที่เป็นสิทธิ์อันชอบธรรมของผู้ที่จะละเมิดสิทธิ์เรา และเขาทำร้ายเราอย่างชอบธรรมแล้ว เช่น หากเราทำผิดกฎหมายและตำรวจมาจับเรา และทำหน้าที่อย่างถูกต้อง เราต้องไม่ป้องกันตัวเอง

^{๑๓} มัทธ. ๑/๕-๖

แล้วมีกรณีใดที่เราควรป้องกันตัวเอง ? มีหลายเงื่อนไขประกอบกันเป็นกรณีที่เราต้องปกป้องตัวเอง ได้แก่

- (๑) เป็นกรณีที่เรารู้สึกว่าเราถูกกระทำด้วยเหตุที่ไม่ชอบธรรม ยุติธรรม เช่น มีขโมยขึ้นบ้าน
- (๒) เป็นกรณีที่แม้ว่าเขาจะมีเหตุอันชอบธรรมที่จะทำร้ายเรา แต่เขาใช้วิธีการที่ไม่ชอบธรรม เช่น เจ้านายมีสิทธิหักเงินเดือนเราเมื่อเราทำงานผิดพลาด แต่ไม่มีสิทธิตีขี้หน้าเรา
- (๓) เป็นกรณีที่เราเห็นว่า หากไม่ปกป้องตัวเอง จะทำให้ความอยุติธรรมนั้นคงอยู่ต่อไป หรือเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งก็จะส่งผลร้ายต่อตัวเราและความรับผิดชอบอื่นๆ ของเราต่อตัวผู้ทำผิดเอง และต่อผู้อื่น

(๔) ไม่มีการทรงนำที่ชัดเจนใดๆ จากพระเจ้าที่ให้เราเชื่อว่าความอยุติธรรมนั้นเป็นพระประสงค์ของพระเจ้าที่ให้เกิดขึ้นกับเรา เพื่อวัตถุประสงค์ที่เจาะจงบางอย่าง เมื่อต้องป้องกันตัวจะทำได้อย่างไรบ้าง ? นอกจากนี้ในการที่เราจะป้องกันตัว เรายังต้องมีหลักการป้องกันตัวที่ชอบธรรมด้วย หลักการป้องกันตัวที่ชอบธรรมมีดังนี้คือ

- (๑) กระทำไปเพียงเพื่อระงับความชั่วและความอยุติธรรมเท่านั้น ไม่ได้กระทำด้วยความโกรธและความเกลียดชัง
- (๒) พยายามอย่างที่สุดที่จะหลีกเลี่ยงการสร้างความเสียหายให้แก่ผู้ที่กำลังทำชั่ว และหลีกเลี่ยงการใช้ความรุนแรง
- (๓) หากจำเป็นต้องสร้างความเสียหายให้แก่ผู้ที่กำลังทำความชั่วก็จะเลือกวิธีจากเบาที่สุดไปหาหนักที่สุด เท่าที่จำเป็นแก่การป้องกันตัวหรือการรักษาความยุติธรรมเท่านั้น จะไม่ใช่ความรุนแรงเกินความจำเป็น

(๔) ในการป้องกันตัวยังต้องมีท่าทีของการรักศัตรู ส่วนในเรื่อง “การรักตนเองกับการปกป้องผู้อื่น” นั้น หากคริสต์ศาสนิกชนเห็นผู้อื่นถูกเอาเปรียบ ถูกข่มเหงรังแก ได้รับความอยุติธรรม เรามีสิทธิ์ช่วยเหลือผู้แทนได้หรือไม่ ? พระคัมภีร์ให้คนของพระองค์ช่วยให้ความยุติธรรม บรรเทาความทุกข์ ปกป้องและต่อสู้แทนผู้ที่อ่อนแอและด้อยโอกาส เช่น “จงฝึกกระทำดี จงแสวงหาความยุติธรรม จงบรรเทาผู้ถูกบีบบังคับ จงป้องกันไม่ให้ลูกกำพร้าพ่อ จงสู้ความเพื่อหญิงม่าย” ^{๑๔} “การอดอาหารอย่างนี้ไม่ใช่หรือที่เราต้องการ คือการแก้พันธะของความอธรรม การแก้สายรัดแอกเสียทุกอัน”^{๑๕}

^{๑๔} อิสยาห์. ๑/๑๗.

^{๑๕} อิสยาห์. ๕๘/๖.

อย่างไรก็ตามต้องดำเนินการโดยมีเป้าหมายและท่าทีเช่นเดียวกับการป้องกันตนเอง คือ

- (๑) กระทำไปเพียงเพื่อระงับความชั่วและความอยุติธรรมที่มีต่อผู้ที่เราปกป้องเท่านั้น ไม่ได้กระทำด้วยความโกรธและเกลียดชัง
- (๒) ที่สุดที่จะหลีกเลี่ยงการสร้างความเสียหายให้แก่ผู้อื่นที่กำลังทำชั่ว และหลีกเลี่ยงการใช้ความรุนแรง
- (๓) หากจำเป็นต้องสร้างความเสียหายให้แก่ผู้ที่กำลังทำความชั่ว ก็จะเลือกวิธีจากเบาที่สุดไปหาหนักที่สุด ท่าทีจำเป็นแก่การป้องกันตัวหรือการรักษาความยุติธรรมเท่านั้น จะไม่ใช่ความรุนแรงเกินความจำเป็น
- (๔) ในการป้องกันตัวยังต้องมีท่าทีของการรักศัตรู

๒.๒.๒ แนวคิดการทำสงครามในพุทธศาสนา ในพระธรรมวินัยแห่งศาสนาพุทธ พระภิกษุสงฆ์มิได้มีหน้าที่โดยตรงในการกิจแห่งการปกครองของรัฐ ยกเว้นเป็นการปกครองตนเอง ในมณฑลหมู่พระภิกษุสงฆ์ เนื่องจากการปกครองรัฐที่พลเมือง หรือประชาชนส่วนใหญ่ย่อมจะเป็น มนุษย์ปุถุชนที่มีกิเลสตัณหาอยู่มาก สำหรับชาวพุทธทั่วไปประชาชนอาจจะนับถือศีล ๕ แต่สำหรับ พระภิกษุสงฆ์แล้วต้องนับถือศีลถึง ๒๒๗ ข้อ^{๖๖}

ศีล ๒๒๗ ข้อ ของพระภิกษุสงฆ์นั้น เป็นโลกที่อยู่สูงกว่าสังคมของมนุษย์ซึ่งเรียกว่า “โลกุตระธรรม” แต่หากประชาชนใช้ศีล ๕ ในการเป็นจริยธรรมพื้นฐาน สังคมของมนุษย์ก็ย่อมจะเป็นไปได้อย่างที่ควรจะเป็นตามสถานการณ์อันแท้จริง ซึ่งเรียกว่า “โลกธรรม หรือ โลกียธรรม” ซึ่งอยู่ในระดับที่ต่ำกว่า “โลกุตระธรรม” มาก

พุทธรัฐจึงเป็นรัฐเฉพาะของมนุษย์ปุถุชนทั่วไปที่จะต้องปกครองตนเอง โดยใช้หลักการของศาสนาพุทธหรือพุทธปรัชญาเป็นรากฐานอันสำคัญที่สุด โดยสังคมสามารถจะนำหลักการต่างๆ ดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพที่แท้จริงอย่างเหมาะสมได้เสมอในทุกๆ กระบวนการ แต่การประยุกต์นั้นจะต้องไม่ไปทำลายหลักการเดิมอย่างเด็ดขาด เพราะการประยุกต์มิใช่เป็นการทำลายรากฐานเดิม แต่มันจะต้องเป็นการต่อยอดหรือเป็นการขยายขอบข่ายรากฐานเดิมให้กว้างขวางออกไปอย่างสร้างสรรค์

^{๖๖} เอส.เอส. อนาคามี, พุทธรัฐ, (กรุงเทพมหานคร: สยามมิส พับลิชชิง เฮ้าส์, ๒๕๕๓),

ศาสนาที่สอนให้มนุษย์รู้จักความจริงและพัฒนาสติปัญญาไปสู่แสงสว่างอันสูงสุดได้นั้นย่อมถือว่าเป็นองค์การที่ทรงคุณค่าต่อสังคมมนุษย์อย่างไม่ต้องสงสัย แต่ประเด็นก็คือ เราไม่อาจจะบีบบังคับให้มนุษย์ทุกคนบนโลกนี้มาเป็นพระภิกษุสงฆ์ หรือนักบวชผู้ทรงศีลได้ทั้งหมด เพราะมนุษย์ก็คือมนุษย์ มีศักยภาพและจิตสำนึกที่แตกต่างกันไป เหนือสิ่งอื่นใด หากศาสนาได้กลายเป็นรัฐ แล้วศาสนานั้นได้สอนมนุษย์ให้เข้าใจในความจริงแห่งธรรมชาติอย่างมีเหตุผลและช่วยพัฒนาสติปัญญา รวมทั้งจิตใจของมนุษย์ให้สูงขึ้นได้อย่างแท้จริง นั่นก็คือคงจะก่อคุณประโยชน์ได้อย่างมหาศาล แต่ในทางตรงกันข้าม หากศาสนานั้นสอนให้มนุษย์ลุ่มหลงกับความมั่งคั่งที่ไร้เหตุผลแล้ว รัฐหรือสังคมนั้นย่อมจะกลายเป็นรัฐหรือสังคมแห่งความมั่งคั่งไปจนสิ้นอย่างแน่แท้

เพราะในสังคมของมนุษย์ มีศาสนาและลัทธิความเชื่อที่หลากหลาย ซึ่งแต่ละศาสนาก็มีหลักการที่แตกต่างกัน ทั้งที่มีเหตุผลและไร้เหตุผล ช่องว่างระหว่างความจริงกับความไม่จริงนี้เองที่เป็นภัยอันตรายต่อสติปัญญา และพฤติกรรมของมนุษย์มากที่สุด เนื่องจากมันมักจะทำให้มนุษย์เกิดความสับสน หรือไม่อาจจะคาดเดาผลจากการเลือกของตัวเองได้ ยกเว้นแต่ว่ามนุษย์คนนั้นจะมีรากฐานทางสติปัญญาที่เข้าใจในความจริงได้อย่างถูกต้อง ซึ่งพุทธปรัชญานี้เองที่จะทำให้มนุษย์มีศักยภาพทั้งทางสติปัญญาและจิตใจที่แข็งแกร่งเช่นนั้นได้

อย่างไรก็ตาม แม้ศาสนาไม่ควรจะเป็นรัฐ แต่ศาสนาก็ควรจะเป็นส่วนประกอบสำคัญยิ่งของรัฐ และรัฐเองก็ควรจะเป็นส่วนประกอบอันสำคัญยิ่งของศาสนา คือ ทั้งรัฐและศาสนาควรจะเป็นส่วนประกอบอันสำคัญยิ่งของกันและกัน เพราะเป็นทางออกใจที่เห็นว่า เราไม่อาจจะกำหนดให้มนุษย์หรือประชาชนทุกคนในรัฐกลายเป็นพระภิกษุสงฆ์ได้ทั้งหมด และในขณะเดียวกัน ในทางตรงกันข้ามเราก็ไม่อาจที่จะกำหนดให้มนุษย์ที่ดำรงชีวิตอยู่ภายในรัฐเป็นเพียงประชาชนสามัญหรือเป็นมนุษย์ปุถุชนได้ทั้งหมดเช่นกัน เพราะย่อมอาจจะมียุคสมัยบางคนหรือหลายคน ปรารถนาที่จะเป็นพระภิกษุสงฆ์ด้วยนั่นเอง

ด้วยเหตุดังกล่าว พุทธรัฐจึงไม่อาจให้ศาสนาเปลี่ยนมาเป็นรูปแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาด และรัฐเองก็ไม่อาจจะดำรงอยู่โดยปราศจากศาสนาได้เช่นกัน

ในเรื่องพุทธรัฐกับสภาวะสงครามนั้น ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะอุบัติขึ้นในโลก สังคมมนุษย์ล้วนดำรงชีวิตอยู่ภายใต้ความมั่งคั่งในเรืองพระเจ้า หรือพลังอำนาจของภูมิผีปีศาจ วิถีชีวิตดังกล่าวมนุษย์ทั้งหลายจึงเป็นเสมือนกับทาสในความเชื่อที่มั่งคั่ง คือยังไม่รู้ความจริงแห่งสัจธรรมอันถ่องแท้ เมื่อไม่รู้ความจริงก็ย่อมเป็นทาสต่อความไม่จริงอีกหลากหลายสิ่ง เช่น การเป็น

ทางต่อแรงปรารถนาภายในจิตใจของตนเอง การเป็นทาสต่อเกียรติยศชื่อเสียง การเป็นทาสต่อกาม การเป็นทาสต่อทรัพย์สินเงินทอง การเป็นทาสต่อความรักที่ขาดเหตุผลรองรับ ฯลฯ^{๑๗}

แต่เมื่อพระพุทธเจ้าได้อุบัติขึ้นมาบนโลก และตรัสรู้ในความจริงอันสูงสุดด้วย

สติปัญญาอันชาญฉลาด พระองค์ก็ทรงปลดปล่อยเหล่ามวลมนุษย์ทั้งหลายจากความเป็นทาส โดยสั่งสอนธรรมะหรือความจริงสูงสุด จนมีหลายคนมีสติปัญญาสูงและประกาศตนเป็นอิสระจากความเชื่อที่มลาย รวมถึงเป็นอิสระจากกิเลสตัณหาภายในจิตใจหรือในความคิดของตนเองอีกด้วย

จากปรากฏการณ์ดังกล่าว เมื่อหันกลับมามองในเรื่องการเมืองการปกครองแล้ว การปราศจากเอกราชหรือตกเป็นเมืองขึ้นของรัฐอื่น ก็ย่อมจะต้องถูกปฏิเสธจากหลักการของพุทธปรัชญาหรือพุทธรัฐอย่างแข็งขันด้วย เพราะการปราศจากเอกราชของรัฐหนึ่งๆ ย่อมจะสร้างทุกข์ให้แก่มนุษย์หรือประชาชนอย่างมหาศาล

ดังนั้น เมื่อพุทธรัฐหรือรัฐหนึ่งๆ ถูกรุกรานไม่ว่าจะด้วยกองกำลังทหารแล้วด้วยสิ่งอื่นๆ การปกป้องตนเองจึงย่อมจะมีความชอบธรรม แม้ว่าจะต้องทำสงครามอย่างเต็มรูปแบบก็ตาม เพราะอย่าไรเสียบุคคลส่วนใหญ่ภายในรัฐก็คือ มนุษย์ปุถุชนที่ต้องดำรงชีวิตอยู่ด้วยสิทธิต่างๆ อย่างที่มนุษย์พึงจะมี หากรัฐปราศจากเอกราช ประชาชนภายในรัฐก็ย่อมจะต้องสูญเสียสิทธิต่างๆ เหล่านั้นไป

การทำสงครามเพื่อปกป้องเอกราชของรัฐนั้น นอกจากมันจะเป็นสิทธิอันชอบธรรมแล้วยังถือเป็นการทดสอบศักยภาพของตัวมนุษย์หรือรัฐเองด้วยว่า มีความเข้มแข็งและมั่นคงมากพอที่จะสามารถดำรงอยู่ในสังคมโลกนี้ได้อย่างที่ควรจะเป็นหรือไม่? แม้มันอาจจะต้องแลกมาด้วยความสูญเสียหรือความเจ็บปวดมันมหาศาล แต่มันก็คือความจำเป็นที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ เพราะการรุกรานระหว่างกันสามารถที่จะเกิดขึ้นได้อยู่ตลอดเวลา มนุษย์ก็หาใช่เป็นพระเจ้าผู้ทรงศีลทั้งหมดไม่ใช่สังคมโลกเองก็ไม่ใช่สังคมโลกอันสมบูรณ์แบบ ความตาย ความสูญเสีย หรือความเจ็บปวดก็มีอยู่ในทุกกระบวนการของชีวิต แม้จะไม่มีสงครามระหว่างรัฐก็ตาม

สำหรับการฆ่าโดยหน้าที่กับการฆ่าโดยเจตนาส่วนตัวนั้น โดยหลักการพื้นฐานของศาสนาพุทธแล้ว “การฆ่าสัตว์” หรือการฆ่าสิ่งมีชีวิตถือเป็นเรื่องผิดศีลข้อที่ ๑ และเป็นบาป เพราะมันคือการเบียดเบียนขั้นรุนแรงของระหว่างสิ่งมีชีวิต แต่ดังที่เคยกล่าวไว้ก่อนหน้านี้แล้วว่า สังคมนี้ไม่ได้เป็นสังคมของโลกุตระธรรม มนุษย์หรือสิ่งมีชีวิตส่วนใหญ่ก็ยังคงมีกิเลสตัณหาอยู่ ความสมบูรณ์ของโลกุตระธรรมจึงย่อมจะเป็นไปไม่ได้

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๗-๔๖๒.

ด้วยเหตุดังกล่าว การฆ่ากันจึงสามารถจะเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาในหลากหลายรูปแบบ เช่น การฆ่าระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ การฆ่ากันระหว่างมนุษย์กับสัตว์เดรัจฉาน การฆ่ากันระหว่าง สัตว์เดรัจฉานกับสัตว์เดรัจฉาน ฯลฯ ซึ่งสามารถแบ่งการฆ่ากันโดยเฉพาะกับสังคมมนุษย์ก็มีอยู่ หลากหลายสาเหตุ แต่ในที่นี้จะขอแบ่งออกเป็น ๒ สาเหตุใหญ่ๆ คือ ๑. การฆ่าโดยหน้าที่ ไม่มี เจตนาส่วนตัว และ ๒. การฆ่าโดยเจตนาส่วนตัว^{๑๘}

๑. **การฆ่าโดยหน้าที่ (แม้ไม่มีเจตนาส่วนตัว แต่ก็ถือว่ามีเจตนาในการฆ่า)** คือ การฆ่าหรือทำให้ผู้อื่นตายโดยคำสั่งหรือกฎเกณฑ์อื่น ซึ่งอยู่เหนือเจตนาส่วนตัว ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพื่อ เป็นการจัดการและเพื่อผลประโยชน์ของสังคมส่วนรวม เป็นสำคัญสูงสุด ได้แก่

๑.๑ การฆ่าในสภาวะสงคราม (ระหว่างรัฐ) อันสงครามระหว่างรัฐนั้นนี้จุดมุ่งหมาย ที่ชัดเจนว่าเป็นการแย่งชิงดินแดน อำนาจการปกครอง อำนาจอธิปไตย รวมถึงผลประโยชน์อื่นๆ ระหว่างกันและกันด้วยกองกำลังทหาร ซึ่งการฆ่าจึงย่อมจะต้องเกิดขึ้น เพื่อให้บรรลุจุดหมาย ดังกล่าว ยกเว้นว่ามีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะยินยอมศิโรราบอย่างสิ้นเชิง หรืออาจจะมีเงื่อนไขพิเศษที่ ต่างฝ่ายต่างยอมรับกันได้

ด้วยเหตุดังกล่าว ฝ่ายใดที่ต้องพ่ายแพ้สงคราม ฝ่ายนั้นย่อมจะต้องพบกับความ สูญเสียอย่างมหาศาล ไม่ใช่เฉพาะกับกองกำลังทหารเท่านั้น แต่หมายถึงประชาชนทั้งหมดที่เป็น พลเมืองของรัฐ ด้วยเหตุดังกล่าว ฝ่ายผู้มีหน้าที่ปกป้องความมั่นคงของรัฐ จึงต้องกระทำทุกวิถีทาง เพื่อรักษาอำนาจอธิปไตยของรัฐเอาไว้ แม้จะต้องฆ่าอริราชศัตรูเป็นจำนวนมากก็ตาม เพราะหาก ไม่กระทำเช่นนั้น พวกเขาย่อมถือว่าบกพร่องต่อหน้าที่อย่างร้ายแรง และจะต้องได้รับโทษตาม เหตุผลนั้นสมควร^{๑๙}

แน่นอนว่าบาปจากการฆ่าย่อมจะยังคงมีอยู่ตามธรรมชาติ แต่โทษที่หนัก เบา ก็ย่อม แตกต่างกันไป โดยพิจารณาเป็นรายบุคคล อาศัยหลักเจตนา และองค์ประกอบของการฆ่า เป็นต้น

๑.๒ การฆ่าโดยกฎหมายหรือคำสั่งศาล รัฐย่อมมีการปกครองด้วยกฎหมาย เพื่อให้ การดำรงชีวิตของประชาชนหรือพลเมืองทั้งปวงเป็นไปอย่างมีระเบียบวินัยและมีความสุข อย่างสมเหตุสมผล ซึ่งกฎหมายดังกล่าวจะต้องใช้บังคับอย่างเสมอภาคกัน จนกลายเป็นมาตรฐาน อันขัดแจ้งของสังคมโดยรวม และเมื่อมีผู้ใดกระทำการฝ่าฝืน ผู้นั้นก็ย่อมจะต้องถูกลงโทษตามที่ กฎหมายได้บัญญัติเอาไว้ตามเหตุผลหรือเป็นเรื่องๆ ไปตามความหนักเบา และหากมีผู้กระทำ

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๖๔-๔๖๙.

^{๑๙} Micheal W. Brough, John W. Lango, Harry Van Der Linder, *Rething the Just War Tradition*, (United States of America, State University of New York Press, 20047), pp.149-164.

ความผิดร้ายแรงจนต้องโทษประหารชีวิตตามกฎหมาย หรือคำสั่งของศาลอย่างถูกต้อง และมี
ความยุติธรรม การชำนันั้นย่อมมีความชอบธรรมหรือยอมรับได้ แต่คำสั่งดังกล่าวจะต้องไม่มีอคติ
ส่วนตัวเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างเด็ดขาด

ผู้ที่สั่งและผู้กระทำตามคำสั่งเพื่อประหารผู้กระทำความผิดย่อมจะมีบาปตามธรรมชาติ
แต่บาปนั้นย่อมจะได้รับการผ่อนปรนจากหนักเป็นเบา เพราะพวกเขาได้กระทำตามหน้าที่และหา
ได้มีเจตนาส่วนตัวเข้ามาเกี่ยวข้องไม่

๑.๓ การฆ่าโดยธรรมชาติหรือกฎแห่งกรรม กฎอันเคร่งครัดประการหนึ่งของ
ธรรมชาติ ก็คือ สิ่งมีชีวิตทั้งปวงที่มีอยู่บนโลก เมื่อถึงเวลาอันเหมาะสมย่อมจะต้องตายลง เพื่อไปสู่
วิถีทางอื่นตามกฎเกณฑ์ หรือตามผลกรรมที่ตนเองได้กระทำลงไป และการฆ่าโดยธรรมชาตินี้
หลายคนได้เข้าใจว่าเป็นภาระหน้าที่ของ “ยมบาล” หรือ “ยมทูต” ซึ่งก็แล้วแต่จะคาดเดากันไป

แต่หากเป็นเช่นนั้นจริง “ยมบาล” หรือ “ยมทูต” ก็ย่อมเปรียบเสมือนกับเจ้าหน้าที่ตาม
กฎหมายของธรรมชาติ ที่ไม่ว่าพวกเขาจะฆ่าหรือลงโทษประการใดๆ ต่อมนุษย์หรือสิ่งมีชีวิตที่ตาย
ลง ก็ย่อมจะเป็นไปตามภาระหน้าที่ หาใช่เป็นไปเพราะเจตนาส่วนตัวไม่ การกระทำใดๆ ของพวก
เขาแม้จะรุนแรงก็มีความชอบธรรมตามกฎแห่งธรรมชาติ ซึ่งหากจะเปรียบเทียบกันแล้ว ก็ถือว่าอยู่
เหนือกว่ากฎหมายสังคมมากมายหลายเท่าตัว เพราะกฎหมายสังคมถูกสมมติขึ้นมาเพื่อบังคับใช้กับ
กลุ่มมนุษย์เท่านั้น แต่กฎแห่งธรรมชาติ (สัจธรรม) มีผลบังคับใช้ได้กับทุกมวลสรรพสิ่ง ทั้งต่อ
สิ่งมีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีชีวิต ทั้งในมิตินี้และมิติอื่น

๒. การฆ่าโดยเจตนาส่วนตัว คือ การฆ่าหรือการทำให้ผู้อื่นตายลงด้วยเจตนาส่วนตัว
โดยไม่มีคำสั่งจากเจตนาอื่นใดๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง เพื่อตอบสนองสัญชาตญาณดิบหรือกิเลสตัณหา
ของตัวเองเป็นหลักสำคัญ เช่น การฆ่าด้วยความโกรธจากการทะเลาะวิวาท การฆ่าด้วยความโลภ
เพื่อแย่งชิงทรัพย์สิน การฆ่าด้วยความหลงผิด การฆ่าด้วยอคติ

ซึ่งการฆ่าด้วยเจตนาส่วนตัวนี้ถือเป็นการทำบาปอย่างสมบูรณ์ที่มีความร้ายแรง ด้วย
เหตุดังกล่าว บาปหรือผลกรรมที่ผู้กระทำจะได้รับจึงมักจะไม่ได้รับการผ่อนปรน คือ ต้องรับบาป
หรือผลกรรมไปเต็มๆ ยกเว้นว่าจะมีความสำนึกผิดแล้วไม่กระทำเพิ่มอีก อีกทั้งพยายามจะทำ
ความดีเพื่อชดเชยต่อความผิดนั้นอย่างจริงใจ แน่แน่นอนว่า อย่างไรเสีย ผู้กระทำบาปนี้ก็ต้องได้รับ
โทษตามผลกรรมเสียก่อน และไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ เพียงแต่หากสำนึกผิดแล้วทำความดีใน
ภายหลัง เมื่อผลกรรมนั้นหมดลง ความดีก็ช่วยให้ได้รับกรรมดีตามลำดับก่อน-หลัง

๒.๓ แนวคิดเรื่องการทำสงครามที่เป็นธรรม

ในหมู่นักปรัชญาและผู้สนใจด้านการทำสงครามที่เป็นธรรมต่างทราบกันดีว่า แนวคิดดังกล่าวนี้กำเนิดและมีพัฒนาการทางความคิดมาจากศาสนาคริสต์ ศาสนาคริสต์ได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งความรัก คำสอนสำคัญที่สุดในศาสนาคริสต์คือคำสอนเกี่ยวกับความรัก พระเยซูผู้เป็นศาสดายอมเสียสละชีวิตเพื่อให้ผู้อื่นมีชีวิตอยู่ได้ การให้อภัยศัตรูผู้มั่งร้ายและการหลีกเลี่ยงการใช้ความรุนแรงในทุกรูปแบบและทุกกรณี

พระเยซูทรงสอนว่าผู้ใดรักพระเจ้า ผู้นั้นจะต้องรักเพื่อนมนุษย์และช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสให้มากที่สุด การให้ความช่วยเหลือดังกล่าวเป็นการรับใช้พระเจ้าอย่างหนึ่ง นอกจากนั้นยังทรงสอนและปฏิบัติให้เห็นเป็นตัวอย่างว่า การไม่เคียดแค้นและการให้อภัยเป็นคุณธรรมที่ยิ่งใหญ่ของมนุษย์ และเป็นลักษณะสำคัญของความรักสูงส่ง ความรักในลักษณะนี้เป็นสิ่งที่ยากแก่การปฏิบัติ โดยเฉพาะสำหรับคนที่ได้รับความเจ็บปวดจากการกระทำของคนอื่น แต่ถ้าหากผู้ใดปฏิบัติได้ ผู้นั้นจะมีสันติสุข ไม่เป็นคนเจ้าคิดเจ้าแค้น และจะได้รับผลตอบแทนที่ยิ่งใหญ่จากพระเจ้าหลังความตาย เมื่อตอนที่พระองค์อยู่เถรเสเมเน พวกนักบวชส่งคนมาจับพระองค์ไปดำเนินคดี พระเยซูทรงห้ามสาวกที่ห้อมล้อมพระองค์ไม่ให้ต่อสู้ทั้งๆ ที่มีทางที่จะชนะได้ ทั้งนี้เพราะได้ตระหนักดีว่าความรุนแรงย่อมนำไปสู่ความรุนแรงมากขึ้น และแม้แต่การต่อสู้เพื่อป้องกันตัวเองก็ไม่อนุญาต พระเยซูสอนเสมอว่าผู้ใดใช้อาวุธกับผู้อื่น ผู้นั้นจะต้องตายด้วยคมอาวุธเช่นกัน นอกจากนั้น ก่อนที่จะขึ้นพระชนม์บนไม้กางเขน พระเยซูยังอ้อนวอนพระเจ้าให้อภัยไม่ถือโทษทหารโรมันที่ตรึงพระองค์บนไม้กางเขน^{๒๐}

ตัวอย่างต่างๆ นี้ ชี้ให้เห็นว่าแม้ว่าเราจะอยู่ในโลกร่วมกับคนที่นิยมใช้ความรุนแรงแก้ไขปัญหาต่างๆ พระเยซูก็ไม่สนับสนุนให้ใช้ความรุนแรงตอบโต้ แต่สอนให้เรามีความรักต่อคนทุกคน รวมทั้งศัตรูที่มั่งร้ายด้วย ถึงแม้ว่าการไม่ใช้ความรุนแรงตอบโต้ศัตรูอาจจะนำความทุกข์เดือนร้อนมาให้ เราก็ไม่ควรท้อแท้หรือเคียดแค้น แต่ควรอดทนยอมทนทุกข์และให้อภัยผู้นั้น เช่นเดียวกับที่พระเยซูได้ปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่าง การให้อภัยเป็นคุณธรรมสำคัญของศาสนาคริสต์ที่ยอมรับความอ่อนแอทางจริยธรรมของมนุษย์และมองเห็นอันตรายของความโกรธ ความเกลียด และความเคียดแค้นในตัวมนุษย์ แต่ผู้ที่สามารถให้อภัยคนอื่นได้เสมอ อารมณ์ที่ร้ายเหล่านี้จะไม่ถูกกดเก็บให้คุกรุ่นอยู่ในใจ คนผู้นั้นจึงเป็นคนที่มีความสุขจิตใจที่ดี

^{๒๐} ฟินิจ รัตนกุล รองศาสตราจารย์ ดร., *ศาสนาและสงคราม มิตรหรือศัตรู*, (นครปฐม: วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔), หน้า ๓๗-๓๘.

คริสต์จักรในสมัยเริ่มแรก ๓๐๐ ปี ในสมัยที่จักรวรรดิโรมันเรืองอำนาจครอบครองยุโรป ได้เชื่อว่าเป็นคริสต์จักรแห่งความรัก มุ่งสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในโลกตามคำสอนของพระเยซู ชาวคริสต์ศาสนิกชนในสมัยนั้นต้องเผชิญกับความทุกข์ยากลำบากนานาประการที่เกิดจากการถูกกวาดล้างสังหารอย่างทารุณกรรม รวมทั้งถูกจับเอาไปต่อสู้กับสิงโตในสนามกีฬาโคลีเซียม ชาวคริสต์เถียนจำนวนมากที่ฝืนสืบทอดดำเนินชีวิตตามแบบอย่างของพระเยซูต้องสูญเสียชีวิต เพราะไม่ยอมจับอาวุธต่อสู้ทหารโรมัน และไม่ยอมเป็นทหารรับใช้จักรวรรดิโรมัน ประเพณีที่ไม่นิยมเป็นทหารและไม่ต้องการมีส่วนร่วมในสงครามของชาวคริสต์ศาสนิกชนในสมัยเริ่มแรกยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในบรรดาชาวคริสต์ศาสนิกชนนิกายโปรเตสแตนต์หลายนิกาย เช่น นิกายควอเกอร์ เป็นต้น

ในสมัยต่อมาเมื่อศาสนาคริสต์กลายเป็นศาสนาของจักรวรรดิโรมันตั้งแต่สมัยพระเจ้าคอนสแตนตินเป็นต้นมา คริสต์จักรเริ่มไปเกี่ยวข้องกับรัฐมากขึ้น มีผลให้ต้องเผชิญกับความรุนแรงในสงครามระหว่างทหารโรมันและพวกอนารยชน เช่น พวกก็อทจากดินแดนที่เป็นประเทศเยอรมนี ปัจจุบัน สงครามดังกล่าวมีผลกระทบต่อความมั่นคงของคริสต์จักรอยู่ไม่น้อย ถ้าหากคริสต์จักรไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับสงครามเลย ทำตัวอยู่เหนือปัญหา คริสต์จักรก็คงจะอยู่รอดไม่ได้ นักวิชาการศาสนาคริสต์ หรือที่เรียกว่า นักเทววิทยา จึงค้นหาวิธีการที่จะนำคำสอนในศาสนาคริสต์มาใช้เป็นพื้นฐานของการสร้างทฤษฎีเกี่ยวกับสงครามขึ้นมาเพื่อสนับสนุนสงครามบางรูปแบบที่เป็นการปกป้องประเทศชาติและ/หรือศาสนาคริสต์ นักวิชาการเหล่านี้บางคนเป็นนักบวช บางคนเป็นฆราวาส พยายามตีความหมายคำเทศน์บนภูเขาของพระเยซูใหม่ เพื่อให้มีที่สำหรับสงครามที่ถูกต้อง หรือสงครามที่เป็นธรรม บุคคลสำคัญที่บุกเบิกเรื่องนี้ได้แก่ นักบุญออกัสติน และนักบุญโทมัส อะไควนัส^{๒๐}

นักบุญออกัสติน (St. Augustine ค.ศ. ๓๕๔-๔๓๐) ให้ทรรศนะว่าสงครามเป็นผลมาจากบาปในโลกนี้ อันเนื่องมาจากความเชื่อในศาสนาคริสต์ เรื่องอดัมกับอีฟ ซึ่งเป็นมนุษย์คู่แรกของโลกที่ได้กระทำการฝ่าฝืนและไม่เชื่อฟังคำสั่งของพระเจ้า จึงเกิดบาปและความชั่วร้ายต่างๆ ตามมา และสงครามก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากบาปที่มนุษย์คู่แรกกระทำไว้

ตามความคิดเห็นของออกัสติน ความรุนแรงกับสงครามเป็นสิ่งที่ควรหลีกเลี่ยงให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เนื่องจากเป็นบาปและเหตุที่สงครามเป็นบาปก็เพราะเป็นการทำลายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า และความสัมพันธ์ของมนุษย์ด้วยกันเอง แต่กระนั้น ออกัสตินยังให้ทรรศนะว่า แม้สงครามที่เป็นธรรมเป็นความชั่วร้ายที่สุดทางกายภาพประการหนึ่งที่

^{๒๐} Damien Keown, *Buddhist Ethics*, (Oxford, Oxford University Press, 2005), P. 79.

อาจเกิดขึ้นในโลก แต่ก็ได้รับการยินยอมให้เกิดขึ้นอย่างชอบธรรมต่อเมื่อสอดคล้องกับบางสภาวะ
 ดังเช่น เมื่อใดก็ตามที่มีผู้ถูกคุกคามหรือเหยื่อผู้บริสุทธิ์ ต้องเปรียบเทียบกันระหว่างสิทธิของเหยื่อ
 ผู้บริสุทธิ์กับสิทธิของผู้รุกรานว่า สิทธิของฝ่ายใดจะมากกว่ากัน ซึ่งในกรณีนี้สิทธิของเหยื่อผู้บริสุทธิ์
 ย่อมเหนือกว่าผู้รุกรานที่ปราศจากความชอบธรรม จึงให้ทำสงครามตอบโต้ได้ แต่การใช้กำลังทาง
 กายภาพจะต้องยุติธรรม กล่าวคือเป็นการป้องกันตัว ไม่ใช่การคุกคามหรือรุกราน อีกทั้งการทำ
 สงครามนั้นจะต้องนำมาใช้โดยสถาบันที่มีอำนาจถูกต้องตามกฎหมาย และการทำสงครามนั้นต้อง
 อยู่บนพื้นฐานของความรัก นั่นก็คือ แม้ว่าจะเป็นศัตรูก็มีศักดิ์ศรี ดังนั้น ต้องหลีกเลี่ยงความรุนแรง
 ที่ไม่จำเป็น และต้องประนีประนอมกับศัตรูให้เร็วที่สุด นอกจากนี้ ออกัสตินยังย้ำความคิดที่ว่า เหตุ
 จูงใจสำคัญในการทำสงครามก็เพื่อฟื้นฟูสันติภาพ เขากล่าวว่า “เราไม่ได้แสวงหาความสงบ
 เพื่อที่จะสู้ แต่เราสู้เพื่อที่จะมีความสงบ ดังนั้น จึงมีความสงบเมื่อต่อสู้ ท่านจะได้พิชิตทุกคนที่ท่าน
 สู้ด้วยและทำให้พวกเขาได้ไปสู่สันติสุข”^{๒๒}

ต่อมาระหว่างปี ค.ศ. ๑๐๙๕-๑๒๙๑ เกิดสงครามระหว่างศาสนาคริสต์กับอิสลาม หรือ
 ที่รู้จักกันในนาม “สงครามครูเสด” ซึ่งมีสาเหตุมาจากผู้นับถือศาสนาอิสลามบุกเข้ายึด
 กรุงเยรูซาเล็ม ซึ่งเป็นนครศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาคริสต์ ในช่วงนั้นพระสันตะปาปาอุบอง ที่ ๒
 (URBAN II : ค.ศ. ๑๐๔๒-๑๐๙๙) ทรงประกาศให้สงครามครั้งนี้เป็น “สงครามตามปรารถนาของ
 พระเจ้า” (God Wills It) หรือ “สงครามศักดิ์สิทธิ์” (Holy War) เพื่อต่อต้านมุสลิม และให้ยึดครอง
 กรุงเยรูซาเล็มคืนจากมุสลิม ในช่วงปลายของสงครามครูเสด

นักบุญ โทมัส อะไควนัส (St. Thomas Aquinas : ค.ศ. ๑๒๒๔-๑๒๗๔) ได้ขยาย
 ความคิดของนักบุญออกัสตินเกี่ยวกับการป้องกันตัวเองออกไปด้วยการเชื่อมโยงความคิดนี้เข้ากับ
 สิทธิของมนุษย์ที่จะป้องกันตัวเอง โดยเน้นว่า ถึงแม้ว่าการป้องกันตัวเองในบางกรณีอาจนำไปสู่
 การทำลายชีวิตคนได้ มนุษย์ก็มีสิทธิที่จะป้องกันตัวเอง

ส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของกฎหมายธรรมชาติก็คือ แนวคิดสงครามที่เป็นธรรม (concept
 of just war) ชาวคริสต์สนับสนุนสันตินิยม (pacifism) แต่การเมืองทำให้การทำสงครามเป็นเรื่องที่
 จำเป็น และแทนที่จะขัดแย้งกับกฎหมายของพระเจ้า (God's Law) อะไควนัสเสนอว่า สงคราม
 สามารถที่จะยอมรับได้โดยกฎหมายธรรมชาติ^{๒๓}

^{๒๒} Henrik Syse and Gregory M. Reichberg, *Ethics, National, and Just War*, (Washington, D.C., The Catholic University of America Press, 2007), pp. 36-49.

^{๒๓} Marcus Weeks, *Philosophy*, (London, Quercus, 2014), p. 142.

นักปรัชญาชาวคริสต์ ยึดหลักการปรัชญาทางศีลธรรมหรือจริยศาสตร์ จากคำสั่งของ พระผู้เป็นเจ้า แต่การตีความในเรื่องนี้ในด้านปรัชญาการเมือง ทำให้เกิดความสงสัยว่ากฎหมาย ของมนุษย์ (Human Laws) จะสอดคล้องกับกฎหมายของพระเจ้า (God's Law) หรือไม่ ซึ่งนักบุญออกัสตินได้พูดถึงเรื่องนี้ในเรื่อง The city of God ต่อมานักบุญอะไควนัสได้เสนอว่า กฎหมายของมนุษย์ Human Laws แยกจากกฎหมายนิรันดร์ของพระเจ้า (God's eternal Laws) ซึ่งยังมีกฎหมายธรรมชาติ (Natural Law) ซึ่งมีพื้นฐานมาจากพฤติกรรมของมนุษย์ ศีลธรรม และ ความดี ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายของพระเจ้า (God's Law)

นอกจากนี้นักบุญโธมัส อะไควนัสยัง ได้เขียนหนังสือเรื่อง Summa Theologica ระหว่างปี ค.ศ. ๑๒๖๕-๑๒๗๕ ได้พัฒนาเนื้อหาบางตอนเกี่ยวกับสงครามที่เป็นธรรมที่ออกัสติน เสนอไว้ ซึ่งในงานเขียนชิ้นนี้ อ. อะไควนัสได้แสดงทรรศนะว่า การทำสงครามที่เป็นธรรมต้อง ประกอบด้วยปัจจัย ๓ ประการ คือ^{๒๔}

๑. อำนาจของผู้ปกครอง เนื่องจากสงครามไม่ใช่หน้าที่ของบุคคลธรรมดาทั่วไปที่จะ ประกาศสงคราม ดังนั้น ผู้ปกครองต้องสามารถแสวงหาความชอบธรรมจากศาลยุติธรรมที่มี อำนาจอยู่ ยิ่งไปกว่านั้น สงครามไม่ใช่หน้าที่ของบุคคลธรรมดาทั่วไปที่จะเรียกประชุมประชาชน ซึ่งเหตุการณ์นี้จะเกิดขึ้นในยามสงคราม และความเอาใจใส่เกี่ยวกับประโยชน์สุขของผู้คนในชาติ ถูกมอบให้กับบุคคลผู้ซึ่งมีอำนาจ มันเป็นหน้าที่ของเขาที่จะดูแลประโยชน์สุขของผู้คนใน นครราชอาณาจักร หรือจังหวัดที่ขึ้นกับพวกเขา และมันเป็นสิ่งที่ชอบด้วยกฎหมายสำหรับพวกเขา ที่จะอาศัยดาบ เพื่อปกป้องประโยชน์สุขของผู้คนในชาติจากภัยคุกคามภายใน เมื่อพวกเขาหลงโทษ ผู้กระทำชั่วดังกล่าวของผู้เผยแผ่ศาสนาคริสต์ (Apostle) ที่ว่า “ผู้ครอบครองนั้น หาได้ถือดาบ ไว้เฉยๆ ไม่ ท่านเป็นผู้รับใช้ของพระเจ้า และจะเป็นผู้ลงพระราชอาญาแทนพระเจ้าแก่ทุกคนที่ ประพฤติชั่ว” ดังนั้น ด้วยเหตุนี้มันเป็นหน้าที่ของพวกเขา ในการอาศัยดาบเพื่อใช้ในการปกป้อง ประโยชน์สุขของผู้คนในชาติจากศัตรูภายนอกเช่นกัน ดังนั้น จึงมีคำกล่าวถึงผู้ซึ่งมีอำนาจว่า “จงช่วยคนอ่อนแอและคนขัดสนให้พ้น ช่วยกู้เขาจากมือของคนอธรรม ” และสำหรับเหตุผลนี้ ออกัสตินได้กล่าวว่า “ธรรมชาติของการได้มาซึ่งความสงบในหมู่ผู้คนเป็นความจำเป็นที่อำนาจใน การประกาศสงคราม และอำนาจในการให้คำแนะนำเกี่ยวกับสงคราม ควรอยู่ในมือของผู้ที่มี อำนาจสูงสุด”

^{๒๔} John Mark Mattox, *Saint Augustine and the Theory of Just War*, (New York: Continuum, 2006), pp. 8-9.

๒. ความมุ่งหมายที่ชอบธรรม กล่าวคือ ผู้ที่ถูกรุกรานสมควรจะถูกรุกราน เพราะพวกเขาสมควรจะได้รับมันจากความผิด ซึ่งพวกเขาได้ก่อขึ้น ดังคำกล่าวของออกัสตินที่ว่า “สงครามที่เป็นธรรมจำกัดความได้ว่าเป็นสงครามที่กระทำไปเพื่อลงโทษ โดยก่อให้เกิดความเสียหายต่อชาติหรือเมืองใด ๆ ก็ตามที่ได้ละเลยที่จะลงโทษพลเมืองของตนที่กระทำความผิด หรือละเลยที่จะคืนสิ่งที่ยึดเอาไปอย่างไม่เป็นธรรม”

๓. ผู้เข้าร่วมสงครามควรมีเจตนาที่ชอบธรรม เพื่อที่ว่าพวกเขาจะสร้างเสริมสิ่งที่ดีงามหรือหลีกเลี่ยงความชั่วร้าย ดังคำกล่าวของออกัสตินที่ว่า “ศาสนาที่แท้จริงถือว่าความสงบสุข จะคงอยู่ตราบเท่าที่สงครามที่ดำเนินอยู่ มิได้เกิดขึ้นเพื่อที่จะทำให้มีอำนาจมากขึ้น หรือมีความโหดร้ายทารุณ แต่เป็นไปด้วยเป้าหมายในการรักษาความสงบสุข เพื่อลงโทษผู้กระทำชั่วและเพื่อส่งเสริมความดีงาม” แต่เป็นไปได้ว่าการประกาศสงครามโดยผู้มีอำนาจถูกต้องตามกฎหมาย และเพื่อความชอบธรรมอาจแฝงไว้ซึ่งความไม่ถูกต้อง เนื่องจากเจตนาที่ชั่วร้าย ดังคำกล่าวของออกัสตินที่ว่า “อารมณ์ความรู้สึกที่ต้องการจะทำร้ายกัน ความกระหายที่จะแก้แค้น ความไม่สงบ และฟุ้งซ่านของจิตวิญญาณ ความชอบที่จะบงกฏ ความมีกิเลสในอำนาจ และลักษณะคล้าย ๆ สิ่งเหล่านี้ สมควรจะถูกดำเนินในสงคราม”

ดังนั้น การดำเนินสงครามที่ได้รับการอนุญาตว่าชอบธรรม จะต้องคำนึงถึงความถูกต้องในการใช้ปัจจัย รวมถึงเงื่อนไขสามประการของสงครามที่เป็นธรรม คือ อำนาจที่ถูกต้องตามกฎหมาย (Lawful Authority) สาเหตุอันชอบธรรม (Just Cause) และวัตถุประสงค์ที่ถูกต้อง (Right Intent)

ความคิดของนักบุญออกัสตินและนักบุญอะไควนัสได้ปูพื้นฐานให้แก่นักวิชาการคริสต์ศาสนาในสมัยต่อมา เช่น นักวิชาการชื่อ กราเทียน เดอวิทเทอรีน และซูอาเรซ ทำให้สามารถสร้างทฤษฎีเรื่องสงครามที่เป็นธรรมในกรอบของศาสนาคริสต์ขึ้นมาให้ชาวคริสต์ศาสนิกชนเชื่อว่า เป็นสงครามป้องกันตัวเองและศาสนา ไม่ขัดคำสอนในศาสนาคริสต์ที่มีอยู่ในคัมภีร์ทั้งสอง เพื่อว่าชาวคริสต์ศาสนิกชนจะได้ไม่รู้สึกบาปเมื่อเข้าร่วมในสงครามประเภทนี้

ทฤษฎีสงครามที่เป็นธรรมนี้เป็นความพยายามของคริสตจักรที่เกิดจากการยอมรับความเป็นจริงของโลกว่า สงครามเป็นสิ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ตลอดไป เงื่อนไขต่างๆ ที่กำหนดไว้เป็นวิธีป้องกันไม่ให้สงครามสร้างความหายนะให้แก่ผู้เกี่ยวข้องเกินความจำเป็นเหมือนกับเป็นการป้องกันไม่ให้ไฟที่มีอยู่แล้วลุกโชนขึ้นมามากเกินไปจนเป็นอันตรายแก่ตัวเราและผู้อื่น ทฤษฎีนี้ได้รับการยอมรับกันโดยทั่วไปในบรรดานักวิชาการศาสนาคริสต์ ทั้งคาทอลิก และโปรเตสแตนต์ มาติน ลูเธอร์ ผู้มีบทบาทสำคัญในการตั้งนิกายโปรเตสแตนต์ขึ้นมา อธิบายเพิ่มเติมว่าคำสอนของ

พระเยซูที่ต่อต้านการใช้ความรุนแรงในทุกูปแบบนั้น ไม่ได้ผูกมัดชาวคริสต์ศาสนิกชนไม่ให้ทำการสู้รบป้องกันตัวเองเช่นเดียวกับการที่พระเยซูไม่มีครอบครัวและมีอาชีพเป็นช่างไม้ ไม่ได้ผูกมัดให้ชาวคริสต์ศาสนิกชนมีชีวิตรูปแบบนั้น การเป็นทหารจึงไม่ขัดกับคำสอนของพระเยซู เพราะเป็นหน้าที่ของรัฐบาลทางโลกที่จะปกป้องคุ้มครองประชาชน นักวิชาการสมัยใหม่ชาวเยอรมันในสมัยนาซีชื่อ ดิทริช บอนฮอฟเฟอร์มีความเห็นเพิ่มเติมว่า ในกรณีที่มีความชั่วร้ายมีอำนาจใหญ่หลวงจนสันติวิธีใช้ไม่ได้ สงครามเป็นสิ่งที่ไม่หลีกเลี่ยงไม่ได้ บอนฮอฟเฟอร์ร่วมมือกับฝ่ายต่อต้านฮิตเลอร์ พยายามลอบฆ่าผู้นำนาซีผู้นี้ เพราะถือว่าฮิตเลอร์เป็นคนที่ชั่วร้ายเหนือคนชั่วร้ายทั้งหลายมากมายจนไม่มีวิธีอื่นใดจะหยุดยั้งได้นอกจากสงคราม

คริสต์จักรหลังสมัย ๓๐๐ ปี ของการก่อตั้ง เข้าไปเกี่ยวข้องกับสงครามมากขึ้นเรื่อยๆ และยอมรับสงครามที่เป็นธรรมว่าเป็นสงครามที่ชาวคริสต์ศาสนิกชนควรเข้าไปมีส่วนร่วม เพราะไม่ได้ขัดกับคำสอนของศาสนาที่เน้นความสำคัญของความยุติธรรมและเสรีภาพ ความเชื่อเช่นนี้ยังคงมีอยู่ในจิตใจของชาวคริสต์ศาสนิกชนจำนวนมากในปัจจุบัน แต่ชาวคริสต์ศาสนิกชนส่วนน้อยที่ไม่ยอมรับความคิดนี้ก็มิได้อยู่เช่นกัน โดยคนเหล่านี้ถือว่า ทฤษฎีเรื่องสงครามที่เป็นธรรมขัดกับเจตารมณ์ของพระเยซูที่ต้องการให้คริสต์จักรเป็นคริสต์จักรแห่งสันติภาพเท่านั้น ขึ้นชื่อว่าสงครามแล้วย่อมนำความหายนะมาสู่มนุษยชาติทั้งนั้นไม่ว่าจะเรียกว่าเป็นสงครามป้องกันตัวหรือไม่ และไม่ว่าจะเป็นสงครามชอบธรรมหรือไม่ชอบธรรม ในบรรดาชาวคริสต์ศาสนิกชนจำนวนน้อยที่ต่อต้านสงคราม ลีโอ ตอลสตอย นักปราชญ์ชาวรัสเซีย และนักเคมีชาวสวีเดนชื่อ อัลเฟรด ไนเบล เชื่อว่าโลกจะมีสภาพดีและน่าอยู่ยิ่งขึ้นถ้าหากไม่มีสงคราม ดังนั้น จึงพยายามส่งเสริมให้มนุษย์เลิกใช้ความรุนแรงแก้ไขปัญหาดังกล่าว

อย่างไรก็ตามนักวิชาการศาสนาคริสต์จำนวนมากทั้งในอดีตและปัจจุบันไม่เห็นด้วยกับการที่คริสต์จักรในสมัยกลางของยุโรปทำสงครามครูเสด หรือที่เรียกว่าสงครามศักดิ์สิทธิ์กับชาวมุสลิมถึง ๔ ครั้ง เพราะถือว่าการนำศาสนาคริสต์ไปใช้สนับสนุนสงครามที่เกิดจากสาเหตุทางการเมืองเป็นหลัก ไม่ใช่เพราะความแตกต่างทางศาสนา การที่คริสต์จักรให้อภิสิทธิ์มากมายแก่นักบวชชาวคริสต์ศาสนิกชน เช่น ไม่ต้องเสียภาษีบางประเภท เมื่อทำผิดมีสิทธิ์ได้รับการพิจารณาคดีในศาลศาสนาไม่ใช่ศาลทางโลก และให้ความมั่นใจแก่นักบวชเหล่านี้ว่าเมื่อสิ้นชีวิตเพราะสงครามบาปที่ทำไว้ตลอดชีวิตจะได้รับการยกเว้นและได้ไปสวรรค์นั้น เป็นการดึงศาสนามารับใช้การเมืองและสนับสนุนการฆ่าฟันระหว่างผู้นับถือศาสนาต่างกัน

ในยุคต่อมา นักวิชาการและนักกฎหมาย เช่น ฟรานซิสโก เดอ วิกโตเรีย (Francisco de Victoria ค.ศ. ๑๕๔๘-๑๖๑๗), ฟรานซิสโก ซัวเรซ (Francisco Suarez ค.ศ. ๑๕๔๘-๑๖๑๗), ฮิวโก

โกรติอุส (Hugo Grotius ค.ศ. ๑๕๘๓-๑๖๔๕), ซามูเอล พิวเฟนด์อฟ (Samuel Pufendorf ค.ศ. ๑๕๔๘-๑๗๐๔), คริสต์เตียน วอล์ฟ (Christian Wolff ค.ศ. ๑๖๗๙-๑๗๕๔) และ เออเมอร์ริช เดอ แวเทิล (Emerich de Vattel ค.ศ. ๑๗๑๔-๑๗๖๗) ก็ได้ศึกษาแนวคิดสงครามที่เป็นธรรมในอดีต และได้สร้างทฤษฎีใหม่ๆ ขึ้นมา โดยพยายามแบ่งแยกว่าสงครามที่เป็นธรรมนั้นมีองค์ประกอบอะไรบ้าง แต่อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีสงครามที่เป็นธรรมที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันล้วนแต่มีแนวคิดของ ออกัสตินและอไควนัสเป็นพื้นฐานทั้งสิ้น^{๒๕}

จากข้อมูลข้างต้นทำให้รู้ว่า “สงครามที่เป็นธรรม” เกิดมาเพื่อรับใช้ศาสนา ทำให้นักการศาสนา หรือผู้นำทางจิตวิญญาณสามารถประกาศทำสงครามได้อย่างชอบธรรม แนวคิดดังกล่าวมีการพัฒนาต่อโดยนักปรัชญารุ่นหลัง ทำให้แนวคิดเชิงศาสนากลายเป็นแนวคิดเชิงปรัชญาที่เอื้อต่อคนที่นับถือศาสนาอื่น ให้มีหลักยึดในการทำสงครามป้องกันตนเอง เป็นต้น

๒.๔ ทฤษฎีสงครามที่เป็นธรรม

สงครามที่เป็นธรรม (just war) หมายถึง สงครามที่ไม่ขัดกับศีลธรรม หรือแม้กระทั่งเป็นหน้าที่ทางศีลธรรม ที่หากไม่ปฏิบัติแล้วจะเกิดความเสียหาย ทั้งนี้ พิจารณายาได้เงื่อนไขหนึ่งๆ ของการเริ่มต้น และการปฏิบัติสงคราม^{๒๖}

ทฤษฎีสงครามที่เป็นธรรมประกอบด้วย ๒ ส่วน (ซึ่งมีชื่อเรียกเป็นภาษาละติน) คือ Jus Ad Bellum และ Jus In Bello กล่าวคือ

๑. Jus Ad Bellum ("Right to [go to] war") คือ การคำนึงถึงความชอบธรรม ซึ่งต้องปฏิบัติก่อนที่จะมีการประกาศสงคราม ประกอบด้วยสาระสำคัญ ๕ ประการ คือ

๑.๑ สาเหตุอันชอบธรรมในการก่อเหตุ (Just Cause) การที่จะประกาศสงครามได้นั้นต้องมีเหตุผลอันชอบธรรม เป็นต้นว่า การต่อสู้ป้องกันตัวจากการรุกรานของฝ่ายตรงข้ามที่ไม่เป็นธรรม คุ่มครองประชาชนผู้บริสุทธิ์ ปกป้องสิทธิเสรีภาพและรัฐจากการถูกล่วงล้ำสิทธิ ตลอดจนเป็นการลงโทษผู้กระทำผิด เป็นต้น

๑.๒ อำนาจที่ถูกต้องตามกฎหมาย (Lawful Authority) การตัดสินใจประกาศสงครามต้องเป็นไปโดยผู้ปกครองประเทศที่มีอำนาจเหมาะสม หรือผู้มีอำนาจสูงสุดของประเทศ

^{๒๕} Ibid., ๙-๑๑.

^{๒๖} Fagothey A, Right and Reason: Ethics in Theory and Practice, (California: The C.V. Mosby Company, 1963), p. 453.

ตลอดจนองค์กรซึ่งเป็นที่ยอมรับของสากล โดยผ่านกระบวนการที่ถูกต้อง และต้องประกาศให้สาธารณชน (รวมถึงพลเมืองของตนเองและของศัตรู) รับทราบด้วย

๑.๓ จุดมุ่งหมายที่ชอบธรรม (Just Intent) คือความมุ่งมั่นในการทำสงครามเพื่อที่จะนำมาซึ่งสันติภาพ ไม่ใช่เป็นการทำสงครามเพื่อล้างแค้น หรือเพื่อเกียรติศักดิ์ของผู้ร่วมสงคราม

๑.๔ มาตรการสุดท้าย (Last Resort) ก่อนการประกาศสงครามต้องแน่ใจว่าประเทศนั้นๆ ได้พยายามทุกวิถีทางเพื่อจัดข้อพิพาทระหว่างประเทศ โดยเฉพาะการเจรจาทางการทูตเป็นสิ่งที่ต้องนำมาใช้เป็นอันดับต้นๆ จนถึงที่สุดแล้ว เมื่อไม่มีวิถีทางใดที่ดีไปกว่าการลงโทษผู้รุกรานจึงจะประกาศสงครามได้

๑.๕ ความหวังที่จะได้รับชัยชนะ (Reasonable Hope of Success) จุดมุ่งหมายของการทำสงครามคือ ต้องทำสงครามจนได้ชัยชนะโดยเร็วที่สุด และหากทราบดีว่าผลของการสู้รบนั้นคือไม่สามารถนำไปสู่ความสำเร็จหรือเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้ ก็ต้องหาทางสกัดกั้นหรือจัดความรุนแรง เพราะหากฝืนสู้รบไปก็เป็นการไร้ประโยชน์และจะมีแต่ผลเสียติดตามมา

๒. Jus In Bello ("[What is] right in war") คือการปฏิบัติประพฤติดนทามกลางภาวะสงคราม ประกอบด้วยสาระสำคัญ ๒ ประการ คือ

๒.๑ การแยกแยะความแตกต่าง (Discrimination) กล่าวคือ ผู้ทำหน้าที่ในการรบต้องแยกระหว่างประชาชนที่บริสุทธิ์กับทหารของฝ่ายตรงข้าม หลีกเลี่ยงความรุนแรงที่โหดร้ายป่าเถื่อนและไม่เป็นธรรม อีกทั้งเชลยศึกต้องได้รับการปฏิบัติอย่างดีและมีเกียรติ ยกตัวอย่างในกรณีที่กลุ่มทหารรัฐบาลตาลีบันยอมจำนนมอบตัวแก่ทหารของกลุ่มพันธมิตรฝ่ายเหนือ ซึ่งในการนี้นักรบอาสาสมัครและชาวมุสลิมที่ไม่ใช่ชาวอัฟกัน ได้ถูกส่งตัวกลับประเทศบ้านเกิดด้วยเหตุผลทางด้านสิทธิมนุษยชน และป้องกันการกระทำที่ไม่ได้เป็นไปโดยอำนาจยุติธรรม นอกเหนือจากวิธีการปฏิบัติต่อเชลยศึกแล้ว ทรัพย์สินของคู่สงครามต้องไม่ถูกทำลายให้ได้รับความเสียหายมากเกินไปจนความจำเป็นอีกด้วย

๒.๒ ความเป็นสัดส่วน (Proportionality) หมายถึงความเหมาะสมพอดีในการใช้กำลังในสงคราม ซึ่งประเทศหนึ่งๆ ควรจะใช้กำลังที่พอสมควรในการบรรลุถึงเป้าหมาย รวมถึงการตระหนักถึงเงื่อนไขในการใช้กำลังอาวุธเพียงเพื่อให้สงครามยุติลงเท่านั้น การใช้อาวุธร้ายแรงซึ่งมีอำนาจทำลายล้างสูง ถือเป็นการใช้กำลังที่ไม่ได้สัดส่วน

ปัจจุบันแนวคิดสงครามที่เป็นธรรมเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง และมีอิทธิพลต่อนักคิดและนักปรัชญาบางกลุ่ม ในอันที่จะแสวงหาข้อยุติเกี่ยวกับความชอบธรรมในการทำสงคราม ตลอดจนการสร้างเงื่อนไขบางประการเพื่อให้การทำสงครามเป็นที่ยอมรับได้^{๒๗}

จากการวิเคราะห์ทฤษฎีสงครามที่เป็นธรรมดังกล่าว พบว่า เป็นการยากที่การทำสงครามหนึ่งๆ จะเป็นสงครามที่เป็นธรรมเต็มรูปแบบ หมายถึงมีความสมบูรณ์ในทุกเงื่อนไข แม้จะมีการวางแผนการทำสงครามอย่างรัดกุมแล้วก็ตาม เช่น มีสาเหตุและจุดมุ่งหมายอันชอบธรรมในการก่อสงครามและเป็นที่ยอมรับในระดับสากล แต่เมื่ออยู่ระหว่างการทำสงคราม หลายปัจจัยที่ควบคุมได้ยาก เช่น ทหารที่เป็นตัวแทนของประเทศอาจมีความโกรธแค้นที่เพื่อนทหารด้วยกันโดนศัตรูทำร้าย จึงทำร้ายศัตรูกลับ โดยไม่ได้แยกฐานะของคนในสงคราม รวมถึงอาจมีการใช้อาวุธยุทโธปกรณ์ที่เกินกว่าเหตุ ก่อให้เกิดการล้มตายจำนวนมาก เป็นต้น ยกตัวอย่างเช่น การทำสงครามอิรัก ซึ่งเป็นการทำสงครามในยุคสื่อสารไร้พรมแดน สื่อมวลชนหลากหลายแขนงมีการเกาะติดการทำสงคราม ทำให้ผู้คนทั่วโลกเห็นความเป็นไปของการทำสงครามอย่างไม่อาจปิดบังถึงแม้จุดประสงค์ในการทำสงครามอาจจะถือว่าอยู่ ในขอบข่ายทฤษฎีการทำสงครามที่เป็นธรรม แต่การนำเสนอภาพข่าวปรากฏให้เห็นว่าทหารสหรัฐอเมริกา และชาติพันธมิตรได้ปฏิบัติกับประชาชนชาวอิรักเกินกว่าเหตุ และหลายคนที่เป็นผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องกับการทำสงครามก็โดนทารุณ ผู้หญิงโดนข่มขืน เป็นต้น ผู้นำในการทำสงครามครั้งนี้ ได้แก่ ประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา จอร์จดับเบิลยู บุช และนายกรัฐมนตรีสหราชอาณาจักร โทนี แบลร์ พยายามขอความเห็นชอบจากคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ แต่โดนคัดค้านอย่างหนัก โดยผู้นำคัดค้านในครั้งนี้ได้แก่ ประธานาธิบดีฝรั่งเศส จาร์ค ชีร์ค และนายกรัฐมนตรีเยอรมัน เกอร์ฮาร์ด ชโรเดอร์ รวมถึงสมาชิกมนตรีความมั่นคงหลายประเทศที่มีแนวโน้มคัดค้าน อาทิ รัสเซีย เม็กซิโก จีน และแคนาดา เป็นต้น แม้กระทั่งการต่อต้านของประชาชนเองก็พบเห็นได้อย่างกว้างขวาง เช่น ในวันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๔๕ ประชาชนในลอนดอนกว่า ๔๐๐,๐๐๐ คน ได้ชุมนุมต่อต้านการทำสงครามในครั้งนี้ เป็นต้น ^{๒๘} เหตุการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า แม้เป็นสงครามที่เป็นธรรม (บางส่วน) แต่ผู้คนก็ไม่สามารถใช้กำลัง หรือการฆ่าฟันกันได้ตามใจชอบ เป็นต้น

^{๒๗} Richard J. Regan, *Just War*, (United States of America, The Catholic University of America Press, 1996), pp. 3-19.

^{๒๘} “สงครามอิรัก”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: th.wikipedia.org/wiki/สงครามอิรัก, [๑๕ ม.ค. ๒๕๕๖].

สรุป สงครามเป็นเครื่องมือแห่งรัฐ และมีความสัมพันธ์แนบแน่นกันอย่างแยกไม่ออกมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ รัฐมักใช้สงครามเป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์ให้กับตนเอง เช่น รุกรานประเทศเพื่อนบ้านเพื่อขยายอาณาจักร หรือเพื่อให้ได้ในสิ่งที่ตนเองต้องการ ในทางกลับกัน ประเทศที่ตกเป็นเป้ารุกรานก็ใช้สงครามในการป้องกันตนเองและอธิปไตยของรัฐ ทำให้สงครามโดยทั่วไปแบ่งได้เป็น สงครามรุกราน และสงครามป้องกัน สำหรับสงครามป้องกัน หรือสงครามที่เป็นธรรม เป็นข้อถกเถียงทางจริยศาสตร์มาช้านานว่า มีความเหมาะสมมากน้อยเพียงใด สิ่งใดถูก และสิ่งใดผิด

สำหรับศาสนาคริสต์ โดยเฉพาะนิกายโรมันคาทอลิกนั้น เป็นรัฐศาสนาที่ประมุขแห่งรัฐนั้นก็คือ พระสันตะปาปา พระองค์ มิได้อยู่ในฐานะนักบวชเท่านั้น แต่เป็นประมุขสูงสุดของศาสนจักรที่ทุกคนต้องปฏิบัติตามคำสั่ง นิกายโรมันคาทอลิกจึงเป็นนิกายที่มุ่งมั่นให้สัตบุรุษมีศรัทธา และปฏิบัติตามศาสนจักร เพราะศาสนจักรเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรแห่งสวรรค์ และเป็นองค์การที่สามารถนำประชาชนไปสู่การบรรลุเป้าหมายตามภารกิจ ที่พระเจ้าได้มอบไว้ ในการประกาศการทำสงครามศักดิ์สิทธิ์หรือสงครามที่เป็นธรรมของพระสันตะปาปา คริสต์ศาสนิกชนส่วนใหญ่จึงพากันปฏิบัติตาม ซึ่งในการทำสงครามดังกล่าว ไม่ได้เป็นกิจกรรมของปัจเจกชนอีกต่อไปแล้ว แต่เป็นการทำเพื่อสังคม เพื่อรัฐ แนวคิดเรื่องบุญบาปจึงต่างออกไป อาจไม่สามารถใช้อธิบายได้แบบตรงไปตรงมา

จากการสืบค้นข้อมูลในพระคัมภีร์เก่า และพระคัมภีร์ใหม่ ก็พบว่า มีการให้ความสำคัญของการทำสงครามที่แตกต่างกัน โดยในพระคัมภีร์เก่าจะเน้นอำนาจของพระผู้เป็นเจ้า เช่น การใช้สงครามในการลงโทษ ดังนั้น ในยุคพระคัมภีร์เดิม ประกาศิตสูงสุดคือ พระประสงค์ของพระเจ้า แต่ในพระคัมภีร์ใหม่ ซึ่งเป็นยุคของพระเยซูจะเน้นเรื่องความรักและสันติภาพ มีแนวคิดที่เป็นเหตุเป็นผลมากขึ้น มีความเป็นมนุษย์มากขึ้น แต่กระนั้นก็มีการป้องกันตัวเองให้พ้นจากความไม่เป็นธรรม เช่น กรณีที่พระเยซูทรงตอบโต้ข้อกล่าวหาที่ไม่เป็นธรรมของพวกปาริสี แต่อย่างไรก็ตามพระองค์ปฏิเสธการใช้ความรุนแรง ในส่วนของการใช้ความรุนแรง เช่น การทำสงครามเพื่อรักษาอำนาจ หรืออธิปไตยของตนเอง เกิดขึ้นโดยผู้นำจิตวิญญาณในช่วงหลังที่ต้องการแย่งดินแดนศักดิ์สิทธิ์ของศาสนากลับคืนมา จึงมีการประกาศการทำสงครามที่เป็นธรรม และนักปรัชญาศาสนาในยุคนั้น หลังจากนั้น ก็พยายามตีความใหม่ เพื่อสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้น และเมื่อศาสนิกชนยอมรับว่ามีสงครามที่เป็นธรรม ก็จะอาสาออกไปสู้รบในนามพระเจ้า ไม่ปฏิเสธการใช้กำลังเหมือนพระเยซูที่ทรงยอมถูกตรึงไม้กางเขนแทนที่จะต่อสู้

นักปรัชญาศาสนาที่ช่วยเพิ่มความเป็นธรรมให้แนวคิดนี้ได้แก่ นักบุญออกัสติน และ นักบุญอะไควนัส ที่มีการจัดหมวดหมู่ของแนวคิดสงครามที่เป็นธรรมขึ้นมาอย่างเป็นรูปธรรม และ ใช้เหตุผลทางปรัชญาสนับสนุนการอธิบายเพื่อให้มีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น ซึ่งในปัจจุบันแนวคิดของนักบุญทั้งสองถูกพัฒนาต่อยอดโดยนักปรัชญารุ่นหลัง จนกลายเป็นทฤษฎีสงครามที่เป็นธรรมดังเช่นทุกวันนี้

จึงพอที่จะสรุปได้ว่า สงครามถูกทำให้มีความชอบธรรมโดยประมุขแห่งคริสตจักร ผู้ซึ่งมีอำนาจทั้งฝ่ายศาสนาและรัฐ เมื่ออำนาจทั้งสองรวมอยู่ด้วยกัน จึงเป็นเรื่องง่าย ที่จะทำให้อำนาจทั้งสองเป็นเครื่องมือทางการปกครองมีความชอบธรรมด้วยหลักคำสอนทางศาสนา อีกประการหนึ่ง การมองการทำสงครามที่เป็นธรรมในสายตาของคริสต์ศาสนิกชน เป็นการมองศาสนาในระบบสังคม ไม่ใช่ปัจเจกชน หากการพิจารณาบาปในการฆ่าคนของปัจเจกชนอาจผิดทุกกรณี แต่หากการฆ่าเป็นไปตามกฎของการทำสงครามที่เป็นธรรมเพื่อประโยชน์ของมวลชนก็อาจอนุโลมได้

ถึงแม้ว่าในปัจจุบัน เราจะมองสงครามที่เป็นธรรม (Just War) ว่ายังใช้ได้ (Valid) และมีคุณค่า (Valuable) สงครามที่ธรรมเป็นขบวนการที่มีความพยายามอย่างระมัดระวัง มีขั้นตอน และมีความสอดคล้องกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นมาจากหลายศตวรรษ ที่จะแสวงหาวินัยทางด้านศีลธรรม ด้านมนุษยชาติ (Humanity) ในเรื่องของความขัดแย้งทางอาวุธ ในขณะที่มาตรการต่างๆ เปลี่ยนไป การแสดงออกของวินัยทางศีลธรรมก็มีการปรับตัวเช่นกัน ดังที่จะเห็นได้จากสังคมในโลกปัจจุบัน^{๒๙}

ทั้งนี้ มีการประเมินกันว่า ทฤษฎีสงครามที่เป็นธรรม ยังสามารถจะนำมาใช้ได้แม้ว่าในปัจจุบัน อนุภาพทำลายล้างของอาวุธสมัยใหม่ไม่ได้ทำให้เหตุทางจริยศาสตร์เปลี่ยนไป ตลอดจนสื่อมวลชนสมัยใหม่ก็มีส่วนช่วยให้ยังมีอยู่ต่อไป ทำให้ทฤษฎีสงครามยุติธรรมกลับกลายมาเป็นเรื่องที่มีการอภิปรายอย่างกว้างขวาง และดูเหมือนว่าจะมีแนวโน้มในการขยายความมากขึ้นอีก^{๓๐}

^{๒๙} Charles Guthrie and Michael Quinlan, *Just War*, (New York: Walker & Company, 2007), pp. 45-46.

^{๓๐} Nicholas Fotion, *War & Ethics*, (London, Continuum International Publishing Group, 2007), PP. 157-158.